

Ermenistan ve Diasporanın 2015 Yılı Stratejisi ve Türkiye

Mustafa Sıtkı Bilgin*

Gerek Ermenistan Devleti ve gerek dünyaya özellikle de Avrupa ve ABD'ye yayılmış bulunan Ermeni diaspora grupları 2015 yılında uluslararası baskı yoluyla Türkiye'ye 'sözde soykırım' iddiasını kabul ettirmeyi birinci temel hedef olarak belirlemiş bulunmaktadır. Zira siyasi ve ekonomik saiklerle hareket eden Ermeni grupları, 1915 yılında meydana gelen Ermeni Tehciri hadisesinin 100'üncü yıldönümü olması dolayısıyla Türkiye aleyhinde önceki senelere nazaran çok daha yoğun bir propaganda kampanyasını başlatma kararını almışlardır. Hatta Ermenistan Devlet Başkanı Serj Sarkisyan'ın talimat ve onayıyla 1 Nisan 2011'de 'Ermeni Soykırımının 100. Yıldönümüne İlişkin Etkinliklerin Koordinasyonu için Devlet Komisyonu' kurulmuştur.

Bu propaganda kampanyalarının temelinde Türkiye'ye uluslararası dayatma yoluyla sözde soykırım olayını kabul ettirmek ve sonra da Türkiye'den tazminat ve toprak talep etme amaçları (3-T formülü) yatmaktadır. Nitekim Başbakan Erdoğan'ın 23 Nisan'da tarihi bir adım atarak Ermenilere taziyeye me-

sajı yayınlamasının ardından Ermenistan'da gösteri düzenleyen binlerce kalabalık gruplar bu talepleri dile getirerek Türk Bayrağını yakmışlardır. Ayrıca, gerek Ermenistan ve gerekse de diaspora ülkelerinde yapılan resmi ve gayri resmi açıklamalar da Ermenilerin bu irrasyonel ve irredentist taleplerini açık ya da kapalı bir şekilde destekler nitelikte olmuştur.¹

Türkiye, son dönemlere kadar Ermeni iddia ve propagandalarına karşı geniş kapsamlı bir eylem stratejisi geliştirmemiş ancak Osmanlı Arşivlerini araştırmacıların kullanımına açarak bunlara cevap vermeye çalışmıştır. Tabiatıyla Türkiye'nin tek taraflı yaptığı bu hamle gerek Ermeni ve gerekse de Batılı entelektüel ve siyasi mahfillerini ve kamuoylarını Ermeni Meselesinin içyüzü konusunda aydınlatmaya ve ikna etmeye yetmemiştir. Bu sebepten dolayıdır ki Türkiye, 2005 yılından sonra strateji değişikliğine gitmiş ve 1915 yılının gerçeklerini ortaya çıkarmak amacıyla matuf olarak uluslararası tarafsız bir tarih komisyonunun kurulmasını önermiştir.

Ancak böyle bir hamleyi hiç beklemeden ve de Türkiye'nin tarih komisyonu kurma önerisiyle önce büyük bir şaşkınlığa uğrayan Ermenistan ve diaspora Ermeni grupları bu öneriyi çokta fazla düşünmeden hemen reddetmişlerdi. Zira böyle bir durum Ermenileri oldukça ürkütmüş olmalı ki Kaliforniya Üniversitesi'nin tanınmış Ermeni tarihçisi Prof. Dr. Richard Hovanissian 2009 yılında Ermenistan Hükümetini uyararak 'Ermenistan'ın kurulacak Uluslararası Tarih Komisyonuna katılmamasını, zira Ermenilerin bu davayı masada kaybedeceklerini' ifade etmişti.

Meselenin tarihi boyutu bir yana, Ermenilerin yüz yıllık bir uğraşları neticesinde 'Ermeni Meselesi' artık sadece tarihi bir mesele olmaktan çıkmış ve fakat uluslararası siyasetin, ticaretin, çıkar ve rekabetin konusu

(*) Prof. Dr. Yıldırım Beyazıt Üniversitesi-SBF Öğretim Üyesi. Ortadoğu ve Kafkasya Uzmanı.

(1) *Akşam*, 24.04.2014; *Milli Gazete*, 25.04.2014; *Milliyet*, 24.04.2014; *Vatan*, 24.04.2014; *Hürriyet*, 24.04.2014

haline dönmüştür, tıpkı 19'uncu asrın ikinci yarısında olduğu gibi. Aradaki fark zaman, mekân ve taktiklerin değişmesidir, ancak, Ermeni stratejisinin özü değişmemiştir. Makalenin takip eden bölümlerinde yukarıda ana çerçevesini çizmiş olduğum Ermeni Meselesi'nin detaylarına kısaca değinerek bundan sonra neler yapılması gerektiğine dair kanaatlerimi ifade etmeye çalışacağım.

I. Tarihi Süreç

Tarihin uzun dönemleri içinde önce Makedonyalıların sonra Roma ve Pers İmparatorluklarının ve sonra da Bizans'ın yoğun baskı ve eziyetlerine maruz kalan Ermeni toplulukları ancak Selçukluların Asya kıtasında hâkimiyet kurdukları dönemde huzur ve emniyete kavuşmuşlardı. 1071 yılında Sultan Alp Arslan'ın Bizanslılar'ı Malazgirt'te kesin bir yenilgiye uğratarak Anadolu kapılarını Türklerle açmasıyla Ermeni toplulukları Selçuklu hâkimiyeti altına girdiler.² Selçuklular Bizans'ın ortadan kaldırmağa çalıştığı Ermeni Kilisesine geniş haklar sağlamışlar ve Ermenileri vergiden muaf tutmuşlardı. Sultan Melikşah'ın Ermenilere karşı siyaseti konusunda zamanın Ermeni tarihçisi Urfalı Mateos eserinde şunları söylemişti: 'Aynı yılda evrenin sahibi Sultan Melikşah Rumların ülkelerine doğru ilerledi. Kalbi Hıristiyanlara karşı şefkat ve iyimserlikle doluydu. Fethettiği ülkelerin ahalisine bir baba sevgisiyle muamele etti... Ermeni halkına refah ve mutluluk getirdi'.³

Selçuklu Sultanı Melikşah öldüğü zaman, Ermeniler onun arkasından 'Ermenilerin babası öldü' diyerek gözyaşı dökmüşlerdi. Bu hoşgörü geleneği Anadolu Selçuklu Sultanları tarafından da devam ettirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet ise, 1461 yılında İstanbul'da Ermeni Patrikhanesini kurdurarak Türklerin Ermenilere karşı sürdürdüğü bu tarihi engin hoşgörü ve iyi niyetlerini zirveye taşımıştı.⁴

Ermeniler 1514 yılında I. Selim zamanında Osmanlı hâkimiyeti altına girmişlerdi.

Bundan az bir zaman sonra Osmanlı yönetimi Ermeni toplumunu 'Millet Sistemi' içine dâhil ederek geniş bir dini ve sosyal özgürlük ortamı sağlamıştı. Ermenilerin 'Gregoryen Milleti' olarak örgütlendiği bu sisteme göre milletler dinlerine göre gruplara ayrılacak ve bu gruplar da dini liderlerin sorumluluğu altında olacaktı. Böylece Osmanlı yönetimi İstanbul'daki Ermeni Patriği'ni Ermeni milletin dini otoritesi olarak kabul etmişti.⁵

Daha sonraki dönemlerde Ermenilerin sahip oldukları sosyo-kültürel, dini haklar daha da genişlemiş ve hatta Osmanlı Müslüman toplumundan bile daha fazla ekonomik ve ticari imtiyazlar ve ayrıcalıklara sahip olmuşlardır. 1850'li yılların sonunda Ermenilerin Osmanlı toprakları içerisinde sahip oldukları büyük zenginlik bir yana, okul sayısı 1000 civarında iken 20'nin üzerinde Ermenice gazete yayınlanmaktaydı. Ekonomi ve ticaretteki imtiyazlarının yanı sıra bürokraside ve devlet kademelerinde de onlarca sayıda bakanlık, müsteşarlık, valilik, sefirlik vb gibi görevlere atanmışlardır.

Böylece, 11'inci asırdan 19'uncu asrın ikinci yarısına kadar olan dönemde Türklerin idaresi altında geniş bir dini tolerans, sosyo-kültürel ve ekonomik hak ve hürriyetlere sahip olan Ermeniler, Türkler tarafından 'Millet-i Sadıka' sıfatıyla taltif ve tavsif edilmişlerdir. Ancak, özellikle 19'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren Ermeniler, Osmanlı'yı parçalamak isteyen Avrupalı müstevli güçlerin kışkırtmalarıyla ve bir devlet kurma bahanesiyle Osmanlı Devleti'ne karşı başkaldırmışlardır. 50'nin üzerinde büyük-küçük Ermeni isyanından sonra nihayet I. Dünya Savaşı sırasında bu isyanlar bir iç savaşa (civil war) dönüşmüştür. Neticede de Osmanlı

- (2) Foreign Office Handbook, Mayıs 1919, FO 373/5, s. 15.
- (3) Erol Kürkçüoğlu, "Tarihi Süreçte Selçuklu-Ermeni İlişkileri", Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri, C.1, Ankara, ASAM-EREN, 2003, ss.335-341.
- (4) Mustafa Sıtkı Bilgin, "Attitudes of the Great Powers towards the Ottoman Armenians up to the Outbreak of the First World War", *Review of Armenian Studies*, I, 4, 2003, ss.36-54.
- (5) Foreign Office Handbook, Mayıs 1919, FO 373/5, p.16; Salahi Ramadan Sonyel, *The Ottoman Armenians: Victims of Great Power Diplomacy*, London: K. Rustem & Brother, 1987, ss.10-11.

Devleti iç savaşın büyümesini ve derinleşmesini önlemek ve Anadolu'yu işgale başlayan Rus ordularına karşı vatan müdafaasını yapabilmek amacıyla birtakım zorunlu idari ve siyasi tedbirler almış ve bunları 27 Mayıs 1915 yılında Tehcir (zorunlu ikamet) uygulamasıyla icraata koymuştur.⁶

Zira Tehcir kararının alınmasından 10 gün önce 17 Mayıs 1915 tarihinde Van, Ermeni asker ve komitacıların da yardımlarıyla Rus ordusunun eline geçmiş ve şehir birkaç gün içinde Müslüman nüfustan arındırılmıştı. Rusların işgal harekâtı iki yıl boyunca devam etmiş ve tüm doğu bölgesini kapsamıştı.⁷

Yukarıda bahsi geçen Tehcir uygulaması esnasında açlık, salgın hastalıklar, eşkıya baskınları vs. gibi sebepler yüzünden 200 bin civarında Ermeni yollarda hayatlarını kaybetmiştir. Dolayısıyla emperyalist kışkırtmaların ve Ermeni terörist örgütlerin isyanlarının faturasını yine sivil Müslümanlar ve Ermeniler ödemişlerdir. Ancak, Ermeniler I. Dünya Savaşı sırasında gerçekleştiremedikleri hedeflerini bu sefer Kurtuluş Savaşı sırasında Anadolu'yu işgal eden Fransızların yardımıyla elde etmeye kalkmışlar fakat doğu Anadolu bölgesi Müslüman nüfus çoğunluğuna sahip olduğundan burada bir devlet kurmaya muvaffak olamamışlardır. Nihayet 1923 Lozan Antlaşmasıyla Türkiye'deki Ermenilere azınlık statüsü tanınarak uluslararası hukuk bakımından Türkiye için Ermeni sorunu defteri kapanmıştır.⁸

II Ermenistan Diasporası ve Faaliyetleri

I. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele dönemlerinde devlet kurma hedeflerine kavuşamayan Ermeniler Avrupa ve ABD'ye giderek buralarda Ermeni diasporasını teşkil etmişlerdir. Ermeni diaspora grupları huylarından vazgeçmeyerek ve intikam alma duygusuyla hareket ederek Türklere isyan, cebir ve şiddet yöntemleriyle gerçekleştiremedikleri hedeflerini bu sefer uluslararası siyasi ve dip-

lomatik kanallar ve propaganda kampanyalarıyla elde etme sevdasına düşmüşlerdir.

Eskiden beri Ermenileri siyasi amaçları için kullanmaya alışık olan Batılı devletler de bu yeni Ermeni stratejisine zemin oluşturmuşlardır. Bu yeni strateji gereğince gerek diaspora Ermenileri ve gerekse de Ermenistan hükümeti Türkiye'yi sözde soykırımla suçlamaya başlamışlardır. Osmanlı'ya isyan etmiş örgütlerden biri olan Taşnaksutyun Partisi'nin 1925'te toplanan 10. kurultayı kararları gereğince Fransa Ermenileri yeni bir örgütlenme sürecine girmişlerdir. Propaganda faaliyetlerini yürütmek üzere 1924'te partinin gençlik kolunun ideolojik eğitimini üstlenebilecek Rostom kütüphanesini kurulmuş ve 2 Ağustos 1925'te yılında Arraç gazetesi yayınlanmaya başlanmıştır. Avrupa'da yaşayan Ermeniler genellikle Taşnaksutyun Partisinin önderliğinde örgütlenmiştir. Bu çerçevede 1930'larda Fransa'da toplanan partinin 11 ve 12. kurultaylarında Türkiye aleyhine bazı kararlar alınmıştır. Ermeniler bu toplantılarda sözde soykırım ve toprak taleplerini ön plana çıkarmışlardır.⁹

1965'te Ermenistan hükümeti sözde soykırım kurbanlarını anmak için 24 Nisan'da törenler düzenlemeye başlamış ve Tsitsernabert kentinde 'soykırım anıtı' inşa etmiştir. Bu tarihten sonra Ermenistan hü-

- (6) Dolayısıyla, Ermenilerin, sözde soykırım iddialarına temel olarak 24 Nisan tarihini seçmeleri aslında tarihi gerçeklerle bağdaşmakta ve daha başından bu mesnetsiz iddianın sakatlığını ortaya koymaktadır. Zira 24 Nisan tarihinde olan hadise, isyan hazırlığı içinde olan 2345 Ermeni liderlerin tutuklanmasından ibaret bir hadisedir. İlgili araştırma için bkz., Mustafa Sıtkı Bilgin, "Türk ve İngiliz Belgelerine Göre Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı Srasında Ermenilere Karşı Takip Ettiği Siyaset" *Ermeni Araştırmaları*, 10, 2003.
- (7) Taşnak, Hınçak ve Ramgavar ve diğer Ermeni tedhiş örgütlerinin Van'da Müslüman ahaliye yaptığı zulümler için bakınız, *Arşiv Belgelerine Göre Kafkaslar'da ve Anadolu'da Ermeni Mezalimi*, I-IV, Ankara, 1995; Faiz Demiroğlu, *Van'da Ermeni Mezalimi*, Ankara, 1995; Ergünöz Akçora, *Van ve Çevresinde Ermeni İsyanları*, 1896-1 916, İstanbul, 1994; Hüseyin Çelik, *Görenlerin Gözüyle Van'da Ermeni Mezalimi*, Van, 1996.
- (8) Hikmet Özdemir ve diğerleri, *Ermeniler: Sürgün ve Göç*, TTK, Ankara, 2004; Bilgin, M. S., "Lozan Konferansında Ermeni Meselesi: İtilaf Devletlerinin Diplomatik Manevraları ve Türkiye'nin Karşı Siyaseti" *Belleten*, LXIX, 254, 2005; Mustafa Sıtkı Bilgin "Arşiv Belgelerine Göre Fransız işgali Altındaki Maraş'ta Ermeni Faaliyetleri" içinde *Maraş Tarihi ve Sanatı Üzerine* (Ed.) M. Özkarcı ve diğerleri Kahramanmaraş, 2008.
- (9) Mustafa Sıtkı Bilgin, "Amerika'da Ermeni Lobi Faaliyetleri" *2023 Dergisi*, 2002.

kümeti yurt dışında yaşayan Ermenilerin soykırım propaganda faaliyetlerini idare etmeye başlamıştır. Diaspora Ermenileri amaçlarını gerçekleştirmek için 1970'li yıllardan itibaren ASALA terör örgütü marifetiyle Türk diplomatlarına karşı suikastlar tertip etmeye başlamışlar ancak bu terör faaliyetleri uluslararası kamuoyundan tepki görünce 1980'li yılların ortalarında yeni bir strateji değişikliğine giderek hedeflerini gerçekleştirmek için Avrupa ve özellikle de ABD'de lobi faaliyetlerine girişmişlerdir. Bu çerçevede Ermenistan, 21 Eylül 1991'de bağımsızlığını kazandıktan sonra soykırım propagandası konusunda faaliyet alanını oldukça genişleterek değişik yöntem ve araçları kullanmaya başlamıştır.¹⁰

III. Bağımsızlık Sonrasında Ermenistan-Türkiye İlişkileri

SSCB'nin dağılmasından sonra 23 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş olan Ermenistan Türkiye'ye karşı olumsuz bir tavır takınacağına sinyallerini bir yıl öncesinden vermeye başlamıştı. Ermenistan Parlamentosu 23 Ağustos 1990'da kabul ettiği bağımsızlık bildirisinde Türkiye'nin doğu bölgeleri için 'Batı Ermenistan' ifadesini kullanmış ve sözde Ermeni Soykırımının uluslararası alanda tanınması için çaba gösterilmesine vurgu yapmıştı. Daha sonra kabul edilen Ermenistan anayasasında da bağımsızlık bildirisindeki bu maddelere atıfta bulunulmuştur. Bunlara rağmen Türkiye, bağımsız Ermenistan'ı 15 Aralık 1991'de tanımış ve Ermenistan'a karşı gayet esnek ve ılımlı bir politika takip ederek bu dönemde büyük ekonomik zorluklar çeken bu devlete her türlü insani yardım yapmaktan kaçınmamıştır.

Bundan başka, Türkiye, 25 Haziran 1992 tarihinde aralarında diplomatik bir ilişki kurulmamasına ve Ermenistan'ın Karadeniz'de kıyası bulunmamasına rağmen Ermenistan'ı Karadeniz Ekonomik ve İşbirliği Örgütüne kurucu üye olarak katılmaya davet etmiştir. Türkiye, bu ılımlı ve yapıcı politika-

larıyla bir yandan Karabağ sorununa çözüm bulunmasına yardımcı olmaya çalışırken diğer yandan Ermenistan'ın uzlaşmaz ve düşmanca bir tavrın içersine düşmesini önlemek istemiştir.¹¹

Ancak, Ermenistan, Türkiye'nin attığı bu olumlu adımları algılayamamış ve takındığı olumsuz tavra devam ederek 1992 yılında Ermenistan Parlamentosu bir açıklama yaparak SSCB ile Türkiye arasında 1921 yılında imzalanmış olan Kars Antlaşmasında belirtilen sınırları tanımadığını ilan etmiştir. Buna ilave olarak Ermenistan'ın Azerbaycan'a karşı saldırılarını daha da şiddetlendirerek Nisan 1993 yılında Kelbecer şehrini işgal etmesi Türkiye'nin sabrının taşmasına yetmiştir. Türkiye sert bir şekilde Ermenistan'ı uyararak saldırgan politikasına son vermesini istemiştir. Bundan başka Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin 5 Nisan 1993'te yaptığı bir açıklamada Türkiye'nin Ermenistan'a yaptığı her türlü yardımı durdurduğunu açıklamış ve daha sonra Türkiye-Ermenistan ile olan sınırını kapatmıştır.¹²

Ancak, Türkiye-Ermenistan arasındaki ilişkilerin gelişme sürecinde 1991'de Ermenistan'ın ilk devlet başkanı olan Levon Ter-Petrosyan dönemi ile 1998 yılında iktidara gelen Robert Koçaryan dönemi arasında bariz bir farklılığın olduğu da bir gerçektir. Ter-Petrosyan, her ne kadar pratiğe aktaramadıysa da, en azından teoride Türkiye ile ilişkilerin geliştirilmesini arzulamakta olup soykırım iddialarının gündeme getirilmesine karşı iken Koçaryan ise tam tersi politikayı uygulamakta tereddüt göstermemiştir.

Ermenistan'ın bağımsızlığı kazanmasında önemli rol oynayan Ermeni Ulusal Hareketi (EUH) ile bu hareketin lideri ve daha

(10) Mustafa Sıtkı Bilgin, "Amerika'da Ermeni Lobi Faaliyetleri" 2023 *Dergisi*, 2002.

(11) Ömer E.Lütem, "Türkiye'nin Ermenistan, Ermenistan'ın Türkiye Politikası", *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.2, Ankara, ASAM, 2003, s.283; Hatem Cabbarlı,-Araz Aslanlı, "Türkiye-Ermenistan Sınır Kapısı: Amaç mı, Araç mı?" *Stratejik Analiz*, C.4, S.42, Ekim 2003, s.56.

(12) Mustafa Mutluer, "Türkiye Ermenistan İlişkilerinde Yeni Sorunlar Ve Çözümler" *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.2, Ankara, ASAM, 2003, ss.374-375.

sonra Ermenistan devlet başkanı olan Ter-Petrosyan soykırım iddialarının bağımsızlık bildirgesine eklenmesine karşı çıkmışlardı. EUH ve Ter-Petrosyan kararlar arasına sıkışmış olan Ermenistan'ın komşu ülkelerle ve özellikle de Türkiye ile iyi ilişkiler kurmasının ekonomik ve siyasi yönlerden Ermenistan'a büyük avantajlar sağlayacağını düşünmekteydiler. Ermenistan için Türkiye, ekonomik yönden dünyaya açılan bir kapı konumunda görülür iken siyasi yönden ise Rusya'ya karşı bağımlılığını azaltacak bir alternatif olarak düşünülmekteydi.¹³

Ancak, bu görüşlere diaspora partileri olarak ta adlandırılan Taşnaksutyun (Ermeni Devrimci Federasyonu) ve Ramgavar (Ermeni Liberal Demokrat Parti) partileri şiddetle karşı çıkmışlar ve Ter-Petrosyan'a karşı sert bir muhalefet oluşturmuşlardı. Bundan başka diaspora partileri Ermenistan'ın Dağlık Karabağ konusunda her türlü uzlaşmaya kapalı ve çok daha sert bir politika takip etmesini arzu etmekteydiler. Bölgede, özellikle de Türkiye ve Azerbaycan'a karşı sert ve saldırgan bir politika takip etmeyi savunan bu partilere karşı Ter-Petrosyan yönetimi harekete geçmek zorunda kalmış ve bu çerçevede 1994 yılında Taşnakların Ermenistan'daki faaliyetleri yasaklanmıştır.¹⁴

Ancak, bu son hareket Ter-Petrosyan iktidarı için sonun başlangıcı olmuştur. Ermenistan'da Taşnakların faaliyetlerinin durdurulmasından sonra Ter-Petrosyan'a karşı Ermenistan içinde ve dışında aleyhte yoğun kampanyalar başlatılmış ve özellikle yukarıda adı geçen diaspora partileri bu kampanyalarda büyük rol oynamışlardı. Ter-Petrosyan'ın 1997'de AGİT Minsk Grubunun¹⁵ yapmış olduğu önerilere olumlu baktığını açıklaması muhalefetin aleyhinde yaptığı kampanyaları doruk noktasına çıkarmıştı. AGİT yaptığı önerilerde Ermeni kuvvetlerinin işgal altındaki Azeri topraklarının bazı bölümlerinden çekilmesini ve Azeri mültecilerin yerlerine dönmesini teklif etmişti. Ancak bu yoğun kampanyaya Dağlık Karabağ Ermenileri'nin

de baskıları eklenince Ter-Petrosyan fazla dayanamamış ve Şubat 1998 yılında istifa etmiştir.¹⁶

Ter-Petrosyan'dan sonra mevcut muhalefetin yardımıyla Robert Koçaryan Nisan 1998'de iktidara geldi. Koçaryan, tabiatıyla, Türkiye ve Azerbaycan'a karşı Ter-Petrosyan'a muhalefet eden grubun savunduğu sertlik yanlısı ve çekişmeye dayalı bir politika takip etmeye başladı. İlk yaptığı icraatlarından biri de faaliyetleri yasaklanmış olan Taşnaklar'a izin vermek olmuştur. Koçaryan yönetime geldikten sonra Karabağ sorununa çözüm bulmak konusunda hiçbir adım atmaya yanaşmadığı gibi sözde soykırım iddialarını tekrar gündeme getirerek Ermenistan'ın Türkiye ile ilişkilerini daha da germiştir. Bu durum ise bölgede sınırdaş olduğu bütün ülkelerle sorunları olan Ermenistan'ı ekonomik, siyasi ve stratejik yönlerden gittikçe Rusya'ya bağımlı olmaya itmiş ve zamanla bu ülkenin adeta Rusya'nın bir ileri karakolu haline dönmesine sebep olmuştur.¹⁷

Türkiye ise 2000'li yıllardan itibaren gerek Ermeni meselesi ve gerekse de Türkiye-Ermenistan ilişkiler konularında gerek Kafkasya'da etkinliğini arttırmak ve gerekse de 'komşularla sıfır politikası' çerçevesinde tedrici bir şekilde yeni stratejiler geliştirmeye koyulmuştur. 2005 yılında Ermenistan'a yapılan 'ortak tarih komisyonu' kurulması önerisinden sonra taraflar arasında ilk ciddi temas, Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün 2008 yılında Türkiye-Ermenistan maçını izlemek üzere Ermenistan Cumhurbaşkanı Sarkisyan'ın davetiyle Erivan'a düzenlediği ziyaret oldu. Gül'ün ziyaretinin ardından iki taraf

(13) Kamer Kasım, "Ermeni Sorunu'nun Uluslararası İlişkiler Boyutu", içinde *Ermeni Sorunu El Kitabı*, (der.) Şenol Kantarcı ve diğerleri, Ankara, 2003, ss.127-128; Kamer Kasım, "Ermenistan'ın Dış politikası: Ter Petrosyan ve Koçaryan Dönemleri Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler" *Ermeni Araştırmaları 1. Türkiye Kongresi Bildirileri*, C.II, Ankara, ASAM, 2003, ss.351-352.

(14) Kasım, "Ermeni Sorunu'nun...", ss.127-128; Kasım, "Ermenistan Dış Politikası", ss.351-352.

(15) AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) Minsk Grubu, Avrupa Birliği tarafından Azerbaycan-Ermenistan arasındaki Dağlık Karabağ anlaşmazlığı konusunda arabuluculuk yapmak ve çözüm bulmak üzere görevlendirilmiş bir kurumdur.

(16) Kasım, "Ermenistan Dış Politikası", s.353.

(17) Kasım, "Ermenistan Dış Politikası", s.353.

arasında pek çok görüşme yapıldı. Örneğin Ekonomi Bakanı Ali Babacan mevkidaşı Edvard Nalbantyan ile pek çok toplantıda bir araya gelerek, diplomatik ilişkileri kurma konusunda görüşmelerde bulundu. 2009 yılında ise, Sarkisyan Cumhurbaşkanı Gül'ün daveti üzerine Türkiye'ye gelmiştir.

Karşılıklı diplomasi trafiği hızlı bir süreçle devam ettirilmiş ve Zürih'te 31 Ağustos 2009'da imzalanan iki protokolle (Diplomatik ilişkilerin kurulması ve geliştirilmesine dair protokoller) somut bir sürece doğru evrilmiştir. Bu iki protokolü ekleriyle birlikte şu altı maddeyi kapsamaktaydı:

1- İki ülke arasında önce konsolosluk ve sonra da elçilik seviyesinde diplomatik ilişkilerin kurulması

2- Sınırların karşılıklı olarak tanınması

3- İki ay içinde Türkiye'nin sınırını açmasının sağlanması

4- Sözde Ermeni soykırımı konusunda Türkiye, Ermenistan, İsviçre ve diğer bazı Avrupalı tarihçilerin dâhil olacağı bir tarih alt komisyonunun kurulması.

5- Terör konusunda işbirliğinin sağlanması

6- Kültürel, ekonomik ve ticari konularda işbirliğinin yapılması ve Ermenistan'ın Avrupa'ya enerji nakil projelerine dâhil edilmesinin önündeki Türk vetosunun kaldırılmasının sağlanması

Bu protokoller kısaca iki ülke arasındaki sınırların karşılıklı olarak tanınmasını ve ilişkilerin geliştirilmesini öngörmekteydi. Her iki protokolde Ankara ve Erivan mevcut sınırları kabul ederek, iyi komşuluk ilişkilerini geliştireceklerine dair taahhütte bulundular. Ayrıca iki taraf tarihi olayları araştırarak tarafsız bir tarih komisyonu kurulmasını da içeren diyalog süreci üzerinde anlaştılar. Ankara'nın protokollerde talep ettiği iki esas nokta mevcuttu: 1) Ermenistan'ın, Türkiye'nin top-

rak bütünlüğüne saygı göstermesi, 2) Tarafsız bilimsel bir tarih komisyonunun kurulması. Karabağ konusunda ise Türkiye daha esnek davranarak, bunu ilişkilerin başlaması için şart olarak ortaya koymamıştır.

Ancak, Ermenistan'ın tereddütlü ve ikircikli siyaseti yüzünden beklenen gerçekleşmemiştir. Protokollerin her iki ülkenin dışişleri bakanları tarafından Zürih'te imzalanmasına rağmen, Ermenistan Anayasa Mahkemesi 12 Ocak 2010 tarihinde açıkladığı kararında protokollerin bazı maddelerinin Ermeni anayasası ve bağımsızlık bildirgesi ile çelişkili olamayacağına hükmetmiştir. Bunu fırsat bilen Ermenistan Parlamentosu anlaşmayı onaylamamıştır. Ermenistan'ın bu tavırının arkasındaki gerçek niyeti ise Erivan'ın Türkiye sınırını tanımak istememesi ve Türkiye ile sınırların açılmasının Karabağ sorununa bağlanmasını kabul etmeme düşüncesine dayanmaktaydı. Haliyle Türkiye'nin kara tepkisi sert olmuştur. Ankara, bu kararın, protokollerin ruhu ile bağdaşmadığını ifade ederek ilişkilerin kurulması için Karabağ sorununun çözülmesinin şart olduğunu belirtti. Böylece iki ülke arasında ki normalleşme süreci sekteye uğramış oldu.

Tüm bu gelişmeler şunu göstermiştir ki Ermenistan'ın Türkiye ile diplomasi faaliyetlerine yönelmesi tamamen göstermelik olup bu diplomasi hamlelerini asıl hedeflerini gerçekleştirmek (3-T projesi) için bir araç olarak kullanmak istemekteydi. Bu diplomatik gösterilerle Ermenistan, Batılı siyasetçi ve kamuoylarına Ermenistan'ın barış ve çözüm siyaseti takip ettiği imajını vermek istemekteydi. Hâlbuki 2 Şubat 2007 tarihli Ermenistan Milli Strateji belgesinde Ermenistan ve diaspora lobileri Türkiye'ye yönelik hedeflerini şu şekilde belirlemiştir:

1- Anadolu şehirlerindeki Ermeni varlığı kültürel ve antropolojik olarak yeniden oluşturulacak. 2- Ermeni genç kuşakların eskiden ecdatlarının oturdukları topraklarla ilgili hasret duyguları canlandırılacak ve gayrimenkul alma-

ları özendirilecek. 3- Aile tarihi araştırmaları ile Türk kimliğine yönelik bir saldırı stratejisi oluşturulacak.

2010-2013 yılları arasında Türk-Ermeni ilişkileri incelendiğinde, Türkiye'nin Ermenistan'la ilişkileri geliştirme ve Ermeni sorununu çözmeye konularında aktif bir politika izlemeye devam ettiği söylenebilir. Bu çerçevede bazı Ermeni STK temsilcilerinin Türk tarafı ile bir araya gelmeleri ve sivil inisiyatif teşebbüsleri buna örnek olarak gösterilebilir. Ancak, Türkiye'nin tek taraflı olarak pozitif bir siyaset izlemesi uluslararası siyasi kamuoyu ve mahfillerinde olumlu karşılırsa da hiçbir zaman yeterli olamayacaktır. Zira Türkiye'nin olumlu adımlarına karşılık gerek Ermenistan ve gerekse de Ermeni diasporası Türkiye'nin barışçıl teşebbüslerini sabote etmek için ellerinden gelen gayreti göstermeye devam etmişlerdir. Bu çerçevede Ermeni lobi örgütleri 2011 yılında Washington'da bir Ermeni soykırım müzesi açma teşebbüsüne girişmişlerdir.¹⁸

Yine bu dönemde ABD'de ilgili Ermeni lobi örgütleri tarafından Ermeni soykırımı iddialarını konu alan toplantı, konferans ve yayınların sayısında çok ciddi bir artış gözlenmiştir. Basında yer alan haberlere göre bazı Amerikan üniversitelerinin bu konularda hummalı bir faaliyet içerisine girdiği ve bu çerçevede de Armenian Film Foundation adlı vakıf ile Güney Kaliforniya Üniversitesi'ne bağlı Shoah Foundation Enstitüsü arasında Ermeni soykırımı hususunda çalışmalar yapmak için Nisan 2010 tarihinde bir anlaşma yaptığı belirtilmiştir.¹⁹ Ermenistan'da ise bizzat devlet başkanı Sarkisyan'ın emriyle Nisan 2011 tarihinde 'Ermeni Soykırımının 100. Yıldönümüne İlişkin Etkinliklerin Koordinasyonu için Devlet Komisyonu' kurulmuştur.

Ancak, Ermenistan ve diaspora Ermenilerinin tüm bu olumsuz çabalarına rağmen Türkiye olumlu adımlar atmaya devam etmiştir. Belki de bu dönem içerisinde yapılan en

etkili hamle Başbakan Erdoğan'ın 23 Nisan 2014 tarihinde yaptığı tarihi açıklamayla gelmiştir. Bu gerek uluslararası konjonktür ve gerekse de siyasi açılım ve Türk diplomasisi açısından yerinde ve etkili bir adım olmuştur. Bu durum yarattığı uluslararası dalga boyu ve siyasi etki boyutundan da anlaşılmaktadır. Her ne kadar ulusal ve uluslararası çevreler Başbakan'ın açıklamalarını farklı açılardan yorumlamışlarsa da dikkatle ve doğru bir şekilde okunduğunda iki temel unsurun ön plana çıktığı görülecektir. Bu temel noktaları kısaca belirtmek gerekirse:

Bunlardan birincisi, I. Dünya Savaşı döneminde Osmanlı vatandaşları içerisinde sadece Ermeniler değil, birçok farklı din ve milletten halklar da kayıplar vermiş ve acılar çekmiştir. Üstelik bu kayıpların bir kısmı Ermeni tedhiş örgütlerinin marifetleriyle olmuştur. Ölen Müslüman ya da diğer halkların acıları hatırlanmayacak mı ya da yasları tutulmayacak mı? Burada Türkiye Başbakanı pek haklı olarak tarihi olayları bir bütün olarak ele alıp manipüle ve istismar etmeden, yas ta acı da ortak olarak hatırlanmalıdır demektedir.

İkinci temel nokta ise Başbakan Erdoğan'ın bir tarih komisyonu kurulması konusunda yaptığı vurgudur. Eğer Türkiye ile Ermenistan arasında yeni bir sayfa açılacaksa bunun yolu tarihi gerçeklerin ortaya çıkarılmasından geçer. Bu da ancak tarihçilerin yapacakları objektif çalışmalarla ortaya çıkarılacak bir durumdur. Yoksa bu parlamentoların, hukukçuların ya da siyasilerin karar vereceği bir konu değildir. Bu mesele artık uluslararası soykırım sermayesinin, siyaset ve ideolojisinin esaretinden kurtarılmalıdır.

Ancak, yukarıda da izah edildiği üzere 2011 yılından itibaren çok yönlü bir çalışma başlatan Ermenistan ve diaspora Ermenileri'nin hamlelerine karşı Başbakan'ın başlattığı siyasi açılımın aşağıda belirtilen tedbirlerle de ivedi olarak desteklenmesi gerekmektedir.

(18) *Asbarez*, 23 Mayıs 2011.

(19) Aslan Yavuz Şir, "Fransa Tartışmaları Işığında 2015 Öncesi Ermeni Diasporası Faaliyetleri", <http://www.avim.org.tr>. (22.12.2011).

Bunları maddeler halinde şu şekilde özetlemek mümkündür:

1- Ermeniler, 100 yıldır iddialarını dünyaya gerçek imiş gibi pazarlarken (Türkçede bir kişiye 40 kez deli dersin deli olur sözünü düşünün) Türkiye ise, bu konuyu araştırmaya 1990'lı yıllardan itibaren başlamış ve bırakın uluslararası ilgili çevreleri henüz daha kendi kamuoyunu bile bilgilendirme ve bilinçlendirmeyi başaramamıştır.

2- Türkiye, henüz mukayeseli arşiv çalışmalarını başlatamamıştır. Osmanlı arşiv belgelerinin bulguları, bu meseleye taraf olan İngiliz, Fransız ve Rus arşiv belgelerinin verileriyle karşılaştırılarak elde edilen sonuçlar yabancı dillere çevrilip yayınlanmalı, sempozyum, konferans, panel ve sanatsal etkinlikler vs. vasıtalarla batı kamuoylarına anlatılmalı ya da duyurulmalıdır.

3- Başbakan Erdoğan'ın tarihi siyasi hamlesinden sonra Türkiye bu meseleyle ilgili yoğun bir diplomasi atağı başlatılmalı ve Türkiye'nin düşünce ve tezleri Avrupa siyasi mahfillerine, organizasyon ve kamuoylarına anlatılmalıdır. Avrupa ve ABD'de yaşayan ve milyonları bulan Türk vatandaşlarımız ve yine milyonları bulan ve bize sempati ile bakacak Müslüman kardeşlerimiz vardır. Geçtiğimiz seneyi saymazsak şimdiye kadar bununla ilgili yeterli ve ciddi bir lobi faaliyeti, tanıtım, reklam ve propaganda çalışmaları ortaya konamamıştır. Senelerdir bu büyük potansiyel heba edilip gitmiştir. Ancak, geçtiğimiz sene, Türkiye ve Azerbaycan vatandaşları bir araya

gelerek lobi oluşturmuşlar ve New York Eyaleti meclisine Ermenilerin Azerbaycan'a karşı soykırım yaptığını kabul ettirmişlerdir. Bu olay, 'Düşmanın silahıyla silahlanın' fikrinin de isabetini ortaya koymasından güzel bir örnektir. Evet, 100 yıl öncesine gitmeye gerek yok. 1990'lı yıllarda Ermenistan'ın, Hocalı'da Kelbecer'de Şuşa ve Karabağ'da gerçekleştirdiği feci katliamlar bütün dünyanın gözünde cereyan etmişti. Halen 1 milyon Azeri çok kötü şartlar altında yerlerinden yurtlarından kovulmuş bir surette göçmen olarak yaşamaktadır. Bu durum bile Ermenistan'ın maskesini düşüren ve asıl niyetlerini ifşa eden apaçık bir delil değil midir?

4- Konuyla ilgili belgesel ve filmler yapılmalı, tarihi resimlerden oluşan sergiler açılmalı ve kitaplar basılmalıdır. Örnek vermek gerekirse, Londra Üniversitesi'nin kütüphanesinde veya bir başkasında Ermenilerin yanlı ve taraflı bakış açılarını yansıtan binlerce kitap dergi vs. yer alırken, Türk tarafını anlatan eserlerin sayısı ise bir elin parmak sayısını geçmemektedir.

5- Uluslararası önemli gazete, televizyon ve ajanslarla temas kurularak Tehcir konusunda tarafsız ve objektif bilgiler verecek olan yerli ve yabancı akademisyenlerin mülakat yapmaları temin edilmelidir.

Sonuç olarak, yukarıda sıralanan tedbirler alınmadıkça ve temel eksiklikler giderilmedikçe bu mesele Türkiye için sorun olmaya devam edecek gibi gözükmektedir.